

ле і значні потенціальні можливості для подальшої державотворчої діяльності.

1. *Верменич Я.* Історико-краєзнавчі дослідження в діяльності Південно-Західного відділу Руського географічного товариства (1873–1876 рр.) // Краєзнавство. – 1999. – № 1–4. – С. 88. 2. *Верменич Я.* Павло Чубинський – народознавець і автор національного гімну «Ще не вмерла України» // Рідна школа. – 1995. – № 9. – С. 10. 3. *Горленко М.* Нариси з історії української етнографії та російсько-українських етнографічних зв'язків. – К., 1964. – С. 164. 4. *Горленко Ф.* Становлення української етнографії кінця XVIII–XX в. – К., 1988. – С. 122. 5. *Грінченкова М., Верзілов А.* Чернігівська Українська Громада. Записки Іст.-Філол. Відділу УАН. – К., 1929. – Кн. 25. 6. *Катренко А., Катренко Я.* Національна культура та політична діяльність Київської громади (60–90-ті роки XIX ст.) – К., 2003. – С. 76–79. 7. *Мельничук І.* Талант і відданість // Краєзнавство. Географія. Туризм. –

1998. – № 29–32. – С. 2. 8. *Побірченко Н.* Питання національної освіти та виховання в діяльності українських Громад (друга половина XIX – на початку XX ст.) – К., 2002. – С. 5–6. 9. *Полонська-Василенко Н. Д.* Українська академія Наук: Нарис історії. – К., 1993. – С. 9. 10. *Савченко Ф.* Заборона українства 1876 р. – К.; Харків, 1930. – С. 1–123. 11. *Савченко Ф.* Українське науково-культурне самовизначення 1850–1876 рр. // Україна. – 1929. – січень – лютий. – С. 15–22. 12. *Степанович Є. П.* Вересай (Лобза) Остап Микитович // Енциклопедія історії України. – К., 2005. – Т. 1 – С. 480–481. 13. *Тимошик М.* Видавнича діяльність Київської археографічної Комісії // Київська старовина. – 2005. – № 5. – С. 80. 14. *Хорунжий Ю.* Григорій Галаган // Урядовий кур'єр. – 3 вересня. – 2004. – С. 3. 15. *Чередниченко Д.* Павло Чубинський. Есе // Київська старовина. – 1992. – № 6. – С. 47–59. 16. *Чорна Л. В. М. П.* Драгоманов і Південно-Західний Відділ Російського Географічного Товариства // Науковий вісник Ізмаїльського державного педагогічного інституту. – Вип. 7. – Ізмаїл, 1999. – С. 26–29.

Максим Плешко

Ідеї народоправства в контексті українського державотворення

Автор статті розкриває глибинну архітектуру і специфіку українського державотворення крізь призму ідей народоправства. Ідеологія народоправства розглядається як органічне надбання українців, як засіб самозбереження в умовах слабкості або відсутності власної держави.

Author exposes deep architectonics and specific of Ukrainian state-creation through the ideas of people law activity. Ideology of people law activity is examined as organic acquisition of Ukrainians, as a mean of self-preservation in the conditions of weakness or absence of the own state.

В умовах постійного дискурсу щодо забезпечення оптимальних форм облаштування Української держави, особливо актуальними є дослідження, які розкривають глибинну архітектуру і специфіку українського державотворення крізь призму ідей народоправства.

У кінці XIX ст. професор права Київського університету В. Сергієвич розглядав ідеї народоправства, як одну з основ, на якій сформувалась правова системи Київської Русі. У 20–30-х роках XX ст. цей підхід розвивав О. Малиновський. У сучасній українській науці ідеї народоправства М. Чубатий і Р. Ляшенко розглядають, як джерело державного права, С. Федорів – у контексті вічової спадщини Київської Русі, В. Єрмолаєв розглядає ідеї народоправства, реалізовані через віче, як важливу складову державного механізму Русі, І. Музика констатує недостатню увагу більшості історичних, політологічних та юридичних шкіл щодо ідей народоправства та їхнього впливу на державотворення в Україні.

Народоправство – це форма самоорганізації людської спільноти, за якої основні рішення ініціюються й приймаються безпосередньо членами общини того чи іншого селища, міста, землі та ін. Суть народоправства можна визначити через сучасну дефініцію самоуправління: народ сам собою управляє у своїх інтересах. Протягом усього українського державотворення народоправство набило різних форм свого існування. Змінювалися обсяги домінантності народоправства, корелювався ступінь його впливу на державотворчий процес.

Народоправство є одним із різновидів української демократії. На землях України ця форма самоорганізації людей фіксується одночасно з першими писемними згадками про предків українців. Впродовж усього україногенезу народоправство було одним із головних чинників нації- та державотворення в Україні. Перевагою народоправства є швидка постановка й прийняття конкретних рішень на рівні окремих невеликих груп суспільства (питання місцевого характеру). Недоліком системи народоправства є складність з її застосуванням на більших територіях.

Поняття «народоправство» і «самоуправління» наближені, але отожднювати їх не слід. Самоуправління – понят-

тя ширше, ніж народоправство, оскільки, крім соціальних, може застосовуватись також до механізованих та інформаційних систем. Народоправство – поняття вужче, тому й чіткіше відображає суть явища, яке розглядається нами.

Аналогічно слід розводити поняття «народовладдя», «самоврядування» і «народоправство». Як стверджує Г. Чапала в статті «Народовладдя, демократія, самоврядування – співвідношення понять», поширення поняття «народовладдя» у вітчизняній науці пов'язане із практикою заперечення істинності демократії в капіталістичних державах ученими радянського періоду. На думку дослідника, термін «демократія» в цьому відношенні не є всеохоплюючим, адже, у загальній теорії держави й права він традиційно пов'язується виключно з організацією державної влади. «Народовладдя і самоврядування – насамперед з погляду сутності і змісту відображає стан реалізованості ідей народного суверенітету» [8, 40]. Поняття «місцеве самоврядування» (в сучасному розумінні цього терміна) не тотожне народоправству. Ці поняття, хоч і лежать в одній площині, але досить віддалені одне від одного. «Сутність цієї проблеми досить ґрунтовно відзначив Ю. Тодика, на думку якого в положеннях ст. 5 Конституції України чітко проводиться державницька теорія місцевого самоврядування, а саме: ідея, що корені місцевого самоврядування – у тій владі, джерелом якої є народ, а не громада, а обсяг повноважень – у законі» [8, 40]. Тобто, принципи функціонування й обсяг влади місцевого самоврядування визначається владою державною, джерелом якої, у свою чергу, є народ (народовладдя). Коли ж ми говоримо про народоправство, то йдеться про форму самоорганізації українців, яка виникла ще в додержавну (протодержавну) епоху, своїм існуванням вона визначала обриси майбутньої державності й впливала на весь процес державотворення в Україні протягом наступних епох. Тоді як самоврядування – це влада, що надана місцевим громадам уже існуючою державою згори.

Ідеї народоправства – це уявлення, міфи, гіпотези, теорії й концепції, які обґрунтовують органічну властивість української людини до суспільної самоорганізації знизу. Ці

ідеї, об'єднані в систему поглядів і оцінок, у широкому контексті, є ідеологією народоправства.

Ідеологія народоправства є ідеологією прямої демократії. Системою ідей і концепцій щодо форм і способів, за допомогою яких особистість або колектив можуть самостійно включатися в процес прийняття загальнообов'язкових рішень і впливати на вироблення політики.

Як було сказано вище, народоправство на різних етапах суспільного розвитку мало особливі форми свого вираження. У переважній більшості випадків воно протиставлялося державі, що уособлювала одноосібну владу, централізацію та військову силу. На відміну від державно-лідерської компоненти суспільної організації, народоправче начало було менш структурованим та інституціалізованим. Звідси й малий обсяг історичної інформації щодо ідеологічних аспектів практики народоправства. Тому говорити про ідеологію народоправства (у першу чергу в середньовіччі) ми можемо лише умовно, беручи за основу ті чи інші історичні події й факти.

Батьки-засновники української історичної науки розпочинали процес державотворення в Україні з перших століть нашої ери. Найбільше значення антського періоду в історії українців, як стверджує Г. Півторак, полягає в тому, що «саме від цього часу, тобто від середини I тис. н. е., згідно з історичними та археологічними даними, безсумнівно, простежується етнічна спадкоємність населення на території сучасної України» [4, 27].

Свідчення візантійських, готських, латинських та арабських авторів VI–VII ст. про антів (перша згадка про них у писемних джерелах датована 375, остання – 602 р. н. е.) дають загальне уявлення про характер цього політичного об'єднання. Говорячи про державу, яка існувала на північ від Чорного моря, візантійський історик Прокопій Кесарійський підкреслював, що антами не править хтось один, здавна управляє ними народне зібрання, і всі справи, добрі, чи лихі, вони вирішують спільно. Але за часів загальної небезпеки вони обирали царя, авторитет якого визнавав весь народ.

О. Салтовський припускає наявність двох головних тенденцій, які були характерними для держави Антів. Перша виражалась у прагненні до збереження та розвитку колективних форм управління, народоправства, демократизму, в прийнятті найважливіших рішень, що базувалась на економічній автономії сім'ї землероба та територіальній сільській общині, що підривала авторитет родових старійшин. Друга – у прагненні до встановлення «сильної», по можливості одноосібної влади, яку виражали керівники бойових дружин [5].

Як бачимо, у цій першій державній формації чітко проглядається одна з головних підвалін України. Основа, яка протягом усього подальшого україногенезу впливала на державотворення. Йдеться про ідеї народоправства та вічовий устрій, у якому ці ідеї знаходили своє втілення.

Наступний етап державності пов'язаний з ослабленням об'єднаної ролі Антського племінного союзу. У цей період відбувається чітка племінна диференціація. Відокремлюються літописні племена полян, древлян, волинян, тиверців та ін. Найбільш активним плем'ям були поляни. Їхня державність оформилася як «князювання», однак, ідеї народоправства й самоорганізації були поширеними – вічовий устрій був органічним [7, 59–60].

Один із перших дослідників історії віча в Київській Русі професор В. Сергієвич доводив, що віче й князь – два однакових суттєвих елементи давньоруського суспільного

буття. М. Костомаров, а слідом за ним Р. Лашенко, С. Дністрянський, С. Чубатий, С. Федорів вирізняли давню українську державу серед європейських саме за поширенням ідей і практики народоправства й визначали владу віча як верховну.

Ідеологія народоправства в різні періоди, у залежності від конкретних історичних обставин, змінює ступінь домінантності. Однак, народні зібрання були споконвіку явищем звичайним. Вони вирішували і місцеві, і державні справи, а народоправство було засадничою основою державного ладу Київської Русі.

Після монголо-татарської навали центр державного життя зміщується до Галицько-Волинського князівства. Разом із тим, владні функції Орди на окупованих територіях зводились переважно до збирання податків. Українсько-руська людина у суспільному вимірі життя повертається до традицій самоорганізації.

Литовській державі, яка інкорпорувала землі Київської Русі, був властивий потужний регіональний партикуляризм. Окрайне географічне положення створювало умови для потенційного виходу зі складу князівства, а це змушувало центральну владу рахуватися з традиційними порядками та звичаями. В утвердженні своєї влади литовці апелювали до давніх законів і порядків, які асоціювались в людей із спокійним заможним життям часів Київської держави. «Ми старини не рухаємо, а новини не уводимо» – таким було ключове гасло урядової політики Вільно на нових землях. Зокрема, за власними традиційними законами й устроєм, який закріплювався в уставних грамотах, жили Київська й Волинська землі. Це саме стосується багатьох земель теперішньої Білорусії й деяких земель теперішньої Росії.

У контексті ідей народоправства варто згадати й Магдебурзьке право. Ця правова традиція, хоч і привнесена на українські території, проте органічно вписалась в традиційну практику самоуправління, характерну для українців. «Магдебурзьке право було пристосовано до місцевих умов, його охоче застосовували не тільки в містах, а й у військових козацьких судах. Надалі в часи Гетьманщини воно розглядалося як важливий елемент «давніх прав» українського народу й широко використовувалося в усіх сферах кодифікації «малоросійського права» [6, 210].

Отже, у загальній структурі суспільної свідомості Литовсько-Руської держави ідеологія народоправства була досить поширеною і реалізовувалась на практиці. Зокрема, Перший Литовський Статут (1529), як зазначають В. Чехович та І. Усенко, прямо вказував, що за умови відсутності законодавчого регулювання «керуватися слід «под сумленьем... водлуг стародавнього обычая» [6, 210]. На даному етапі україногенезу здатність до самоорганізації в руської людини певною мірою компенсувала відсутність повноцінного державного життя. Такий стан існування етносу С. Грабовський, С. Ставряні, Л. Шкляр визначають як латентну державність [3].

Однак, під впливом більш «агресивної» феодальної ідеології з боку Польщі, в Литовсько-Руській державі розпочалась ліквідація удільної системи землеволодіння. Подальші процеси суспільного розшарування звузили соціальну базу народоправчої ідеології. В другій половині XV ст. остаточно зникає система координат, в якій існувало давньоруське віче. Під кінець Литовської доби, як констатує О. Єфіменко, староруські народні віча вже вигасли, і в землях Київській, Волинській, Подільській їх замінили обласні сейми. З часів Люблінської унії роль віча грали

шляхетські сеймики. Все ж, як зауважує автор, стародавня ідеологія народоправства все ще знаходила своє місце у суспільному житті, а відношення між державою й суспільством були ще такі, що для суспільної самодіяльності залишалось ще широке поле [1].

Таке широке поле для розвитку ідеології народоправства з новою силою розгорнулось у період повторного залюднення південно-східних околиць Речі Посполитої, у другій половині XVI – на початку XVII ст. У той час на південну Київщину, Брацлавщину, у регіони середньої течії Дніпра й на лівий його берег «шляхом втечі» міг переселитися кожен достатньо енергійний селянин. Життя в умовах віддаленості центральної влади, її слабкості у цих регіонах, з одного боку, і близькість татарської загрози з іншого, виробляло в селянина ідеологію, в основі якої лежали: народоправство, незалежність та спорідненість з козацькою відвагою. Тому навіть легкі спроби скасувати традиційний лад самоуправління й запровадити панщинні порядки, як зауважує Н. Яковенко, викликали тут бурхливу реакцію, як замах на волю [9, 253].

Без сумніву, за всю історію українського державотворення ідеологія народоправства у формі прямої демократії найповніше проявилась в часи козаччини. Ідеологія «вольниці» й народоправства зрощена на православному вірі була першоосновою Запорізької Січі. Органічність ідеології народоправства в українському середовищі на рівні архетипів підтверджується тим фактом, що хоча Запорозьке козацтво являло собою неоднорідну соціальну масу, за наявності соціальної диференціації тут діяла виборна система органів влади. Саме цей факт дав підставу К. Марксу назвати Запорізьку Січ «християнською козацькою республікою» [2, 302].

Більшість діячів Козацької держави проходили військово-ідеологічне «виховання» на Січі. Відповідно, ідеологічна система низовиків поширювалась й на городове козацтво. Січ завжди була продуцентом ідеології антифеодального протесту. Як альтернативу вона пропонувала ідею самоорганізації за власним зразком. Запорозьке козацтво було активнішим суб'єктом селянсько-козацьких повстань під проводом Косинського, Наливайка, Павлюка, Острияниці, Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького.

Ідеологія, військовий та адміністративно-територіальний устрій Запорізької Січі відіграли важливу роль у формуванні органів української держави, яка утворилася в 1648–1654 рр. «У цій державі Богдана Хмельницького, а почасти і його наступників, удалось поєднати два непоєднувані принципи: військову диктатуру і народовладдя» [2, 356].

Органічність ідей народоправства, як невід'ємного елементу українського державотворення підтверджується тим фактом, що Козацька Держава, «зуміла проіснувати (хоч і втрачаючи крок за кроком елементи своєї суверенності) майже півтора століття, і це – як вважає Н. Яковенко – достатньо засвідчує її життєздатність» [2, 357].

Ідеї народоправства, які виражались формулою «стародавній вольності», концентровано викладена в преамбулі до «Конституції» Пилипа Орлика, у вступному розділі «Дійствій» Григорія Грабянки, а також, у псевдодокументальній вставці листів у «Літописі» Самійла Величка.

У «Конституції» Пилипа Орлика (1710) колективну думку виборної старшини він називає «старовинним законом вольностей» Війська Запорозького. Згідно з «Конституцією», гетьман не повинен нічого ні вирішувати, ні здійснювати без схвалення Війська, бо справедливого

ладу можна досягнути, лише з допомогою «загальних порад». Серцевиною Війська, або, як сказано в «Конституції», його «гніздом» є Січ.

Сама ж конституція, як зазначено в преамбулі, складена для попередження самодержавних замахів гетьманів, які перейняли московську деспотію, а також для підтвердження старих вольностей.

З ідеологічної точки зору Конституція Орлика обґрунтовує право народу бути творцем держави й носієм влади. Виходячи із цього, стрижнем державності за Величком, Грабянкою й Орликом є народоправство, що на державному рівні переходить у представницьку демократію. Зазначена ідея реалізується в державі через суспільний договір.

Із викладеного вище випливає, що ідеологія народоправства лежить в основі українського світу на рівні архетипів. Наявність народоправчого ідеологічного начала в українському державотворенні чітко простежується, починаючи з перших писемних згадок, які стосуються першої слов'янської держави на наших землях, – Антського союзу племен.

У Київській Русі ідеологія народоправства тісно впліталась в політичну систему. Кожне князівство, місто й навіть селище мало власний народоправчий інститут – віче. Після Монгольської навали в складі Великого Князівства Литовського, завдяки географічній віддаленості й зваженим регіональним політиці Вільно, Руські землі почасти зберегли попередні порядки, в тому числі й систему народоправства. Новий потужний розвій ідеології народоправства пов'язаний із процесом залюднення південно-східних земель Речі Посполитої в XVI – поч. XVII ст. В Україні виникає нова соціальна верства – козацтво – основний носій і розповсюджувач «ідеології вольниці» й народоправства.

Епіцентром цієї ідеології була Запорізька Січ, ідеологія, військовий та адміністративно-територіальний устрій якої відіграли важливу роль у формуванні органів української держави, яка утворилася після Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького.

Ідеологія народоправства органічна для української людини. З іншого боку, її можна розглядати як певну компенсацію в періоди слабкості або відсутності власної держави. Також не слід забувати, що потужний розвій ідеології народоправства в ранньомодерну епоху часто ставав фактором, що перешкоджав успішному державотворенню. Адже державність передбачає, перш за все, чітку структуру і підкорення всіх одиниць єдиному центру. В умовах напруження національних сил домінування ідеології народоправства часто ставало чинником анархії. Цим вдало користувались вороги Української держави.

Варто зазначити, що глибинна органічність ідеології народоправства характерна не лише для жителів корінних українських земель, а й для українців, розкиданих по світу. Полягає вона в здатності навіть за найнесприятливіших умов знаходити індивідуальні й громадські форми національного господарювання й облаштування життя.

Ефективне самоуправління можливе лише в середовищі вільних самодіяльних особистостей. Відповідно, ще однією рисою ідеології народоправства є жадоба до свободи. За М. Костомаровим, це виражається формулою, що Україна з давніх-давен знати не хотіла «ні царя, ні пана».

Отже, ідеологія народоправства – це органічне надбання українців. Базуючись на глибинних архетипах, вона стала засобом самозбереження українців в умовах відсутності власної держави. У ранньомодерну добу ідеологія народоправства стала домінуючою в українському державотворенні.

1. *Єфіменко О. Я.* Історія українського народу. – Х., 1922. 2. *Замлинський В.* Запорізька Січ // Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К., 1996. 3. Нарис з історії українського державотворення / С. Грабовський, С. Ставряні, Л. Шкляр. – К., 1996. 4. *Піторак Г. П.* Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. – К., 2004. 5. *Салтовський О.* Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до по-

чатку ХХ сторіччя). – К., 2002. 6. *Усенко І., Чехович В.* Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К., 1996. 7. *Федорів С.* Вічова спадщина стародавньої Русі // Хроніка – 2000. – Вип. 27–28. – К., 1998. – С. 59–60. 8. *Чапа-ла В. Г.* Народовладдя, демократія, самоврядування – співвідношення понять // Вісник академії правових наук України. – 2006. – № 1 (44). – С. 37–43. 9. *Яковенко Н.* Нарис з історії середньовічної та ранньомодерної України. – К., 2006.

Катерина Савич

Метаморфози роз'єднаності як визначальної ментальної риси українців

Автор статті розглядає ментальні риси українців, які у відповідних умовах нівелюють почуття національної солідарності та сприяють роз'єднаності спільноти.

Author of the article examines the mental lines of Ukrainians, which in the specific condition level the sense of national solidarity and promote to disconnect of community.

«Ментальність (від лат. mens (mentis) спосіб мислення, склад душі) – характеристика специфіки сприйняття та тлумачення світу в системі духовного життя того чи іншого народу, нації, соціальних суб'єктів, що уособлюються певними соціокультурними феноменами» [3, 369]. Оскільки під ментальністю розуміють «стійкі структури духовного життя, які утворюють певний “рамковий формат” сприйняття світу і визначають той чи інший спосіб дії» [3, 370], то вона не тільки репрезентує «константи життєвих настанов і моделей поведінки, емоцій, налаштувань та культурних традицій певних соціумів», але й «втілює свого роду “партитуру” нормальних життєвих сценаріїв, що забезпечують відтворення етнопсихологічної та соціокультурної специфіки певних соціумів» [3, 369].

Дослідженню української ментальності, української вдачі, «української душі» були присвячені праці багатьох вчених (Г. Ващенко, М. Грушевський, М. Костомаров, О. Кульчицький, В. Липинський, Ю. Липа, М. Максимович, І. Мірчук, І. Огієнко, м. Онацький, І. Рибчин, Б. Цимбалістий, Д. Чижевський, П. Феденко, М. Шлемкевич, В. Янів, Я. Ярема та ін.).

В ході історичних подій український менталітет зазнав відчутних метаморфоз. Перш за все, варто зазначити його мінливість, рухливість, зважаючи на те, що впродовж століть український етнос втрачав і відновлював свою еліту, втрачав і відновлював свою єдність. Він то звужувався, то розширювався в географічному, демографічному, політичному, соціальному, духовному просторах. І кожного разу це спричиняло певні зміни його ментальності.

Є всі підстави вважати, що індивідуалізм як ментальна риса етносу призводить до виникнення багатьох похідних позитивних рис. Але коли етноментальний індивідуалізм починає поставати як явище надмірне, то це негативно позначається й на самому етнічному менталітеті. В українстві, зокрема, це призвело до появи такої риси, як роз'єднаність. Зрозуміло, що внаслідок цього страждання українського народу тільки збільшилися. Проте, варто наголосити, що кожна українська душа безпосередньо причетна до «вибору» народом своєї історичної долі, адже «ворог» може ховатися не лише ззовні, але й всередині нас.

Постає питання: чи дійсно є в українців психологічна єдність? Чи є в них майже інстинктивна готовність підтримувати представників свого етносу за будь-яких умов, як це можна спостерігати, наприклад, серед євреїв? Чи завжди здатні українці підпорядковувати власні інтереси, інтереси родини та друзів інтересам етнічного цілого?

А чи притаманне більшості українських етнофорів «відчуття єдиної родини»? Тут варто не розрізняти свою належність до певного етносу як однієї з його частинок. Це радше вміння вмістити в себе весь «свій» етнос, уболівати й радіти за нього, мов за себе, це – неспроможність зрадити його, не зрадивши себе, це – сприйняття етнічної смерті свого народу як втрати особистої душевної наснаги до повноцінного життя, до всебічного самовиявлення, тобто до значною мірою несвідомого прагнення екстеріоризувати, стверджувати й увічнювати «свій» етнос у будь-якій формі творчості.

Без цього життя перетворюється на існування, на постійне пристосовництво, а то й доростає до прагнення здійснювати нелюдські вчинки. Бо хворий дух ще живий, а душа вже померла, відійшла геть [1].

В. Янів, наприклад, вважає, що чуття єдності в українців немає, є щось протилежне. А саме таке, що «успіх іншого – сусіда, товариша, знайомого – не сповнює нас радістю, що наш земляк до чогось доходить, але радше заздрістю, і звідти бажання знецінити чуже досягнення, звідти: критиканство, яке доходить до нешляхетного стягання вниз, «зрівнялівки» на найнижчого» [2].

Коли мова йде про заздрість, про напіввороже ставлення до найближчого сусіда як про ментально-типову ознаку українського етносу, то тут, мабуть, простежується етностереотипний міф, або зведене в абсолюті індивідуально-суб'єктивне уявлення, або ж свідоме перекручення дійсності. Адже зловісна заздрість – явище досить поширене й серед інших етносів, а тому вона не може розглядатися як притаманна тільки українству. Радше можна говорити про моральну недосконалість значної кількості сьогоденного людства взагалі.

Проблему роз'єднання українства не можна спрощувати, пояснюючи її лише надлишком в українській ментальності такої загальнолюдської слабкості, як заздрість. Не можна цю проблему пояснювати також і соціально-класовими протиріччями як такими, що притаманні переважно українству.

Попри все, єдина етнічна ментальність формується, існує, і зберігається. Зрозуміло, через протиріччя. Отже, утворюючи ідеал українства (як і будь-якої етнічності взагалі), треба не забувати про його суперечливу сутність. Адже етнос – явище соціальне і водночас варіативне, йому притаманний увесь спектр соціальних ускладнень. І навіть перед лицем зовнішньої небезпеки представники одного й того самого етносу, тобто однакової менталь-